

BELLE TEN

Cilt/Vol.: 88 - Sayı/Issue: 311
Nisan/April 2024

<https://belleten.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 24.09.2021
Kabul/Accepted: 18.01.2022

DOI: 10.37879/belleten.2024.081

Araştırma Makalesi/Research Article

Menteşâ Emîrliği'nin İbtidâsı ve Menteshâ İmılası

Murat Keçiş* - Refik Baykara**

Öz

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi bütünlüğünün parçalanmasına sebep olan Moğol İstilas, Anadolu'nun Türkleşme sürecinin son safhası kabul edilen II. Beylikler Dönemi'nin başlamasına yol açmıştır. Bu devrin başlaması aynı zamanda, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesine ve Türkmen beylerinin, Selçuklu otoritesinin kayb olduğu bölgeler ile merkezi otoritesi zayıflayan Bizans'ın doğu sınırlarında, müstakil ya da yarı müstakil hâlde devletçikler şeklinde teşkilatlanmalarıyla devam etmiştir.

Batı Anadolu'da söz konusu dönemde kurulan siyasi teşekküllerden biri de Menteshâ Emîrliği'dir. İbtidâsı ve kurucusu olarak kabul edilen Menteshâ Bey hakkında 1934 yılından itibaren çeşitli görüşler mevcut olan emîrliğin, erken dönemleri hakkındaki vesikaların günümüze ulaşmaması ya da hiç telif edilmemesi sebebiyle, konuyla ilgili mevcut görüşler kesinlik arz etmemektedir. Bu durum, Menteshâ Emîrliği'nin kökeni hakkında çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmekle kalmayıp, odak noktasından sapmalara neden olmakta ve sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili olarak 90 yıllık süreçte yapılan çalışmalarda Menteshâ imılası bir şahıs ismi olarak değerlendirilerek problemin çözüm yollarının arandığı malumdur.

* Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Prof. Dr., Muğla Sıtkı Kocman University, Faculty of Letters, Department of History, Muğla/TÜRKİYE, muratkecis@mu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-9776-3976>

** MA, Muğla/TÜRKİYE, rbykr.rb@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-8262-919X>

Bu çalışmada dönem kaynaklarından ve araştırma eserlerden istifade edilerek, emirliğin zuhuru ve “منتشا” imlasının transkripsiyonunun tespiti ile mevcut önermelerin dhiline konu farklı bir perspektiften tekrar değerlendirilmiş, yeni yaklaşımlar elde edilmiştir. Böylelikle sonucun ve sorunsalın karmaşası büyük ölçüde ortadan kalkmış ve emirliğin ibtidası ile ilgili daha sarih verilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Menteşâ, Menteşâ Emirliği, Salpakis Mantakhias, Mandachia, Moğol İstilası.

The Establishment of the Menteşâ Emirate and the Spelling of Menteşâ

Abstract

The Mongol invasion, which caused the collapse of political unity in the Seljuk State of Turkey, led to the beginning of the 2nd Principalities Period, which was the last phase of the Turkification process of Anatolia. At the same time, the beginning of this period continued with the collapse of the Turkish Seljuk State and the organization of Turkmen (*begs*) as independent or semi-independent states in the regions where Seljuk authority was lost and on the eastern borders of Byzantium, whose central authority was weakened.

One of the political formations established in Western Anatolia during this period was the Menteşâ Emirate. There are various opinions about Menteşâ Bey, who is considered to be the founder of the emirate since 1934. However as the documents about the early periods of the emirate have not survived to the present day or have never been compiled, the existing opinions on the subject are not conclusive. This situation not only brings about various debates on the origin of the Emirate of Menteşâ but also causes deviations from the focal point, making it difficult to solve the problem. In studies carried out during the 90-year period on the subject, the spelling of Menteşâ was evaluated as a personal name, and solutions were sought for the problem.

In this study, by making use of sources of period as well as research works, the emergence of the emirate and the transcription of the spelling “منتشا” have been determined, and the subject has been re-evaluated from a different perspective within the existing propositions and new approaches have been obtained. In this way, the confusion between the result and the problem has been eliminated greatly, and more explicit data on the emirate’s emergence have been reached.

Keywords: Menteşâ, Emirate of Menteşâ, Salpakis Mantakhias, Mandachia, The Mongol Invasion.

Giriş

Kösedağ Savaşı'nın ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin otoritesi, üzerinde oluşan tahripkâr Moğol tahakkümü sonucunda zayıflamıştır. İktisadi ve siyasi kriz neticesinde devletin hızlı bir parçalanma ve yıkılma süreci başlamıştır. Sürecin en önemli etkenlerinin başında göç hadisesi gelmektedir. I. Alâeddin Keykubad döneminde gerçekleşen kontrollü ve nitelikli göç dalgasının meydana getirdiği olumlu etkilerin aksine, uç bölgesinde meydana gelen iskân politikalarındaki kontrolün kaybedilmesi, münferit hareket eden Türkmen topluluklarının devletin siyasi bütünlüğünü tehdit eden başat rolü oynamalarına neden olmuştur. Göç hareketinin olumlu etkisi ise Türkmenlerin Anadolu'nun Türk yurdu olma sürecini hızlandırması ve yerleşimin kalıcı hâle gelmesini sağlamasıdır. XIII. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Moğollar, Selçuklu siyasetine tam anlamıyla egemen olmuş, Türkmenler uç bölgelerinde nüfuz sahibi olan beylerin etrafında toplanmak suretiyle siyasi teşekküller meydana getirmeye başlamış, tüm bu süreci istiklallerini ilan ederek tamamlamışlardır.

Bu siyasi teşekküllerin başında Menteşâ Emîrliği¹ gelmektedir. Muğla il sınırlarını, Aydın ve Denizli illerinin bir kısmını kapsayan bölge içinde ortaya çıkan emîrliğin ibtidâsı konusunda 1934 yılından günümüze kadar geçen 90 yıllık süre içinde çeşitli çalışmalar yapılmış ancak tam manasıyla kesinlik kazanmış sonuçlar elde edilememiştir. Menteşâ Emîrliği'nin kökeni üzerine yapılmış sınırlı sayıda çalışmanın en başında, Paul Wittek'in Almanca kaleme aldığı ve âdetâ bir başvuru eseri niteliğinde olan, Türkçeye *Menteşe Beyliği* ismiyle çevrilen monografisi gelmektedir. Bu çalışmada özellikle emîrliğin kurucusu olarak kabul edilen “Sahil Beyi Menteşe” önermesi, daha sonra yapılan birçok çalışmada kabul görmüş ve tekrarlanmıştır. Bu sebeple onların hepsi burada zikredilmeyecek, yeri geldiği zaman bu araştırmalara değinilecektir. Son yıllarda emîrliğin menşei sorununu farklı bir perspektiften ele alan bir diğer çalışma da Vedat Turğut'un “Menteşe

1 Patrimonyal devlet yapısındaki söz konusu siyasi teşekkülü, yöneticileri tarafından bina edilen yapıların kitabelerinde kendilerini “Emîr” olarak zikretmeleri nedeniyle Menteşe Beyliği şeklinde değil, Menteşâ Emîrliği şeklinde zikredilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz. Kitabe metinleri için bk. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944, s. 133, 135, 137, 139; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler II Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, Isaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, İsparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s. 150, 156, 157, 162; Remzi Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi I (Metin)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1995, s. 95, 102, 138, 203.

Bey'in İsmi, Menşesi ve Menteseoğulları'nın Vakıflarına Dair" adıyla yayınlanmış makalesidir. Bu çalışmada, şecereye dair istinat edilen kaynakların dışında, dikkati çekmemiş yahut mevcut önermelerin ekseninde değerlendirilmiş kaynaklar ve onomastik tartışmalar vasıtasıyla, şecereye ait bilgiler yeniden yorumlanacaktır.

Menteşâ Emîrliğinin İbtidâsı

Menteşâ Emîrliği ve imlasiyla ilgili günümüze ulaşan çağdaş veya geç dönem çeşitli kaynaklarda birtakım bilgiler mevcuttur. Bu kaynaklar içerisinde dolaylı yoldan yahut kesin ifadelerle Mentese Türkmenlerinin erken dönemlerinde nereye iskân edildikleriyle ilgili bilgiler dikkate değerdir. el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun döneminde, Memlûk Devlet erkanında çeşitli görevler alan Rûknüddin Baybars el-Mansûrî'nin, 1324 yılında tamamladığı "*Zübdetü'l-fikre fi târihi'l-hicre*" adındaki umumi tarihinden günümüze ulaşan IX. cildi, Bilâd-ı Rum topraklarının 1257-58 yılındaki sınırları hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Ona göre Selçuklu hudutları şu şekildedir:

"**1.** Ahlat ve havalisi; Ahlat, Van, Yastan, Erciş ve diğer beldeler; **2.** Erzurum ve havalisi (Saltuk-ili): Erzurum, Sibih (İspir), Bâbird (Bayburt) ve Koçmaz. Burası Dar ül-celal adını taşıyan müstahkem bir şehir ve kale olup hudutları Gürcistan'a kadar uzar; **3.** Erzincan ve bölgesi: Erzincan, Akşehir, Dercan, Kemah ve Kögonva (Şibin Karahisar) ve mülhakatı; **4.** Diyârbekir ve beldeleri: Diyar beldi', Harput, Malatya, Sumeysât, Minşar ve başkaları meşhur şehirlerini teşkil eder; **5.** Sivas ve Dânişmend beldeleri: Sivas, Dar ül-'alâ adını alır; şehirleri Niksâr, Amasya, Tokat, Komanat, Kangrı (Çankırı), Engûnye (Ankara), Samsun, Sinop Kastamoniyeye, Tur-halû (Turhal) ve sahile bitişik olan Borlu (Bolu?) şehir ve kaleleri; **6.** Kayseri ve beldeleri: Kayseri, Niğde, Arakliye (Ereğli) ve Ermenek beldeleri olup bu sonuncuda Mentese oğlu bulunur; **7.** Konya ve tabileri: Konya, Tonguzlu (Denizli) ve tâbileri, Karahisar (Afyon), Demürlü (Karahisar), Aksaray, Antalya ve Alâiye."²

Bu kayıttaki Mentese oğlu adlı emîrin 1257 yılında Ermenek'te iskân hâlinde olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada bahsi geçen dönemde gerçekleşen siyasi karmaşa ve kaynakların konumuz özelindeki sessizliği, Anadolu'daki siyasi durumu kısaca ele alma gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

2 Rûknüddin Baybars el-Mansûrî ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-fikre fi târihi'l-hicre*, Tahkik: Donald S. Richards, Beyrut 1998, s. 30-31; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 495.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünün ardından tahta II. İzzeddin Keykâvus çıkmıştır. 1246-1249 yılları arasında tek başına hüküm süren Keykâvus'un kardeşi IV. Kılıçarslan ile aralarında taht mücadelesinin başlaması sonucunda Celâleddin Karatay, buhranı önlemek amacıyla üç kardeşi sultanlık tahtına çıkarmıştır³. Karatay'ın ölümünün ardından kardeşler arası rekabetin yeniden alevlenmesi üzerine, Mengü Han ikisinin müşterek saltanat sürmesine karar vermiş ve Selçuklu topraklarını ikiye bölmüştür. Buna göre Kızılırmak'ın batısından Bizans sınırlarına kadar uzanan bölge İzzeddin Keykâvus'a, Sivas'tan Erzurum'a ve Moğol hâkimiyetindeki şehirlere kadar uzanan bölge ise Kılıçarslan'a verilmiştir⁴. Ancak 1259 yılında Anadolu'ya dönen Mahmud Tuğrâi ve Toruntay, Moğolların Anadolu'ya girdiklerini ve iki hükümdar arasındaki mücadelenin devam ettiğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Hülâgû, Suriye seferine çıkarken iki Selçuklu sultanı ile 28 Temmuz 1259 tarihinde Tebriz'de görüşmüş ve Mengü Han'ın yarlığına uygun olarak ülkeyi iki sultan arasında taksim etmiştir⁵.

Selçuklu mülkünün iki sultan arasında yapılan taksiminden sonra Keykâvus, önce Kubâdâbâd'a ardından Antalya'ya geçmiştir. Bu durum, Keykâvus'u sultanlıktan uzaklaştırma niyetinde olan Kılıçarslan ve Muînüddin Pervâne'ye iyi bir fırsatı beraberinde getirmiştir. Pervâne, vergi tahsili için gelen Moğol elçilerine Keykâvus'un Antalya'ya giderek Mehmed Bey'in⁶ idaresinde bulunan Uç Türkleri ile isyan hazırlığında olduğunu söylemiş ve bu nedenle elçilere tahsilatın oradan başlamasına yönelik tavsiyede bulunmuştur⁷. Keykâvus, bizzat beylerbeyi tayin ettiği Hristiyan dayısının etkisinde kalarak Antalya'ya gelen elçilere ödemekle yükümlü olduğu vergiyi ödemiş⁸ ve elçiler durumu İlhan'a bildirmek üzere Tebriz'e dönmüşlerdir. Daha sonra Keykâvus, Moğolları Muînüddin Süleyman'ın tahrik ettiği düşüncesi ile Konya'ya dönüp gerekli olan para tedarikini yapmıştır. Muînüddin ise onun Memlûklerle iş birliği yaparak İlhanlılara karşı bir ittifak oluşturmak düşüncesinde olduğunu ihbar ederek Moğolları kıskırtmıştır. Hülâgû 1261 yılında İzzeddin Keykâvus'u huzuruna çağırmıştır. Sultan kendisine vekaleten saltanat nâibi Yavtaş'ı göndermiştir. Yavtaş Erzincan'da Ermenilerin bazı taşkınlıklarıyla karşılaşmış

3 Faruk Sümer, "Kılıçarslan IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 404.

4 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 508.

5 Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 45 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 509.

6 Aksarayî, *age.*, s. 50.

7 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 511.

8 Aksarayî, *age.*, s. 49.

ve bunlara mâni olmak istemiştir. Ancak Moğol elçileri, bölgenin Kılıçarslan'ın hâkimiyetinde olduğunu söylemiştir. Yavtaş da geri dönüp sultanı Moğollara karşı tahrik etmiştir⁹. Sultan, veziri Fahreddin Ali ile görüştükten sonra Hülâgû'nun yanına gitmek üzere hareket etmiştir. Konya'da Rûzbe Ovası'na geldiğinde Alıncak Noyan'ın büyük bir orduyla Anadolu'ya geldiğini ve Kılıçarslan ile Muînüddin Pervâne tarafından karşılandığını öğrenmiştir. Keykâvus, aralarındaki ilişkileri düzeltmek için vezirini Kılıçarslan'a göndermeye karar vermiştir. Kılıçarslan ile görüşen Fahreddin Ali, İzzeddin Keykâvus'un Moğollarla başa çıkamayacağını bildiğinden iki sultanı tek güç hâlinde birleştirmek niyetiyle onlara katılmıştır. Bu sırada Alıncak Noyan'ın kendisine taarruz hazırlığında olduğunu öğrenen İzzeddin Keykâvus, Antalya'ya dönmüştür. Sultan İzzeddin'in kumandanları Ali Bahadır ve Yavtaş, Moğollara karşı çetin bir savaşa girişmişler fakat mağlup olmuşlar ve çok ağır kayıplar vermişlerdir (1261)¹⁰.

Bizans İmparatorluğu, tarihinin en büyük dönüm noktalarından birini 1204 yılında yaşamıştır. İmparatorluğun, Selçuklu tehdidini bertaraf etmek amacıyla Batı Katolik dünyasından talep ettiği Haçlı birlikleri, Konstantinopolis'i ele geçirerek imparatorluğun bir kent devleti kimliğine bürünmesine yol açmıştır. Büyük bir travmaya sebep olan Latin işgali ile siyasetten kimliğe kadar birçok hususta Bizans uygarlığında büyük bir değişimin başladığını açık bir şekilde görmek mümkündür. IV. Haçlı Seferi, sadece Bizans'ın siyasi yapısını değil, aynı zamanda Anadolu'daki jeopolitik dengeleri de altüst etmiştir. Soylu ve yönetici aileler, başkentlerini terk ederek Anadolu'nun farklı köşelerine sığınmış, Bizans kültürünü ve idaresini yeni merkezlerde devam ettirmeye çalışmışlardır. Akdeniz'deki ticaret egemenliğini ele geçirme isteği, Venedikliler için Haçlı Seferlerinin rotasını çizmede belirleyici bir rol oynamıştır. Venedik Dükü Enrico Dandolo'nun teşvik ettiği bu Haçlı Seferi, Konstantinopolis'in talan edilmesine ve Bizans İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açmıştır. Başkentte kurulan Latin İmparatorluğu'nun 57 yıl süren hâkimiyet dönemi, Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırmış ve Avrupa ile Asya'yı birleştiren tarihsel geçit niteliğindeki imparatorluğun güç kaybetmesine ve yavaş yavaş yok olmasına neden olmuştur. Nihai sona doğru giden yaklaşık iki asırlık bu dönemin kendine has birçok karakteristik özelliği bulunmaktadır: Kutsal olarak kabul edilen Konstantinopolis'in Latinler tarafından yağmalanması; başkent dışında Nikaia (İznik), Trabzon ve Epiros'da yeni Bizans başkentlerinin ortaya

9 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 512.

10 Aksarayî, *age.*, s. 49-53; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 513.

çıkması ve bu üç yeni başkentte farklı hanedanların Konstantinopolis'i geri alarak Bizans'ı ihya etmek istemek amacıyla birbirleriyle mücadele etmesi; Bizans'ın Anadolu'daki topraklarının büyük kısmını Türkiye Selçuklularına kaybetmesi; Moğol İstilas; 1261'de VIII. Mikhael Palaiologos'un Konstantinopolis'i Latinlerden geri alarak Bizanslıların başkentte sonsuza kadar yaşayacaklarına inandıkları Tanrının kutsadığı imparatorluklarını yeniden inşa etmesi; Bizans'a son verecek Osmanlı Beyliği'nin yükselişi; 14. yüzyılda Batı Anadolu ve Balkanlar'da Türklerin Bizans'ın aleyhine hızla ilerlemesi vb. ana başlıklar altında ifade ettiğimiz bu hususlar çerçevesinde Bizans'ın hâkim olduğu Anadolu ve Balkanlar'daki topraklarda büyük siyasi, ekonomik, demografik ve kültürel değişimler yaşanmıştır¹¹.

VIII. Mikhael Palaiologos'un Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'na 1261 yılında son vererek şehri tekrar Bizans İmparatorluğu'nun başkenti hâline getirmesiyle, Türkler de aynı yıl içerisinde bu siyasi boşluktan faydalanarak Batı Anadolu'da ve Karia bölgesinde hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdir¹². Sultan İzzeddin Keykâvus Antalya'da bulunduğu sırada bir yandan Memlûk Sultanı Baybars ile iş birliği yapıyor, diğer yandan da Anadolu'daki Türkmenleri etrafında toplamaya çalışıyordu. Sultan İzzeddin Keykâvus Mısır'dan gelen iki emîrle beraber Nâsiredin Nasrullah ve Hacib Sadreddin el-Ahlâtî adlı elçilerini Baybars'a göndermiştir (1262 Mayıs)¹³. Baybars, yardım talebini kabul edip Şam ve Halep'ten asker gönderdiğini bildirmiştir. Sultan İzzeddin, Baybars'a gönderdiği ikinci mektupta (Haziran 1262) bu ittifaktan haberdar olan Moğolların Konya'yı işgale hazırlandığını haber vermiştir. Baybars bu kadar kısa bir süre içinde yardım gönderemeyince İzzeddin Keykâvus, aile efradıyla birlikte Antalya'dan Konstantinopolis'e hareket etmiştir¹⁴. Böylelikle Türkmenlere ait uçlar, sahiller ve dağlar dışındaki bütün Anadolu Kılıçarslan'ın idaresine geçmiştir. IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Sultanhanı Muharebesi'ne müteakip II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı bir mektup, Kılıçarslan'ın Moğollar vasıtasıyla saltanatta söz sahibi olmaya çalıştığını, Keykâvus'un ise Moğollarla mücadele içerisinde olması ve bu nedenle Anadolu Türkleri arasında desteklenmesine sebep olduğunu göstermesi açısından önemlidir¹⁵.

11 Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 8-20; Janet Abu-Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, çev. Cansen Mavituna, Vakıf Bank Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 171-174.

12 Wittek, *age.*, s. 24.

13 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 514.

14 Aksarayî, *age.*, s. 52; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 515.

15 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

Tüm bu bilgiler ışığında Keykâvus'a ait mülkler içinde bulunan Ermenek'te iskân durumunda olan Menteşâ oğunun Moğollara karşı verdiği mücadele nedeniyle, Sultanla birlikte uç bölgesindeki Denizli ve havalisine gelmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Ermenek ve çevresindeki bölgede Karamanoğulları'nın faaliyetlerine dair ilk bilgiler, bahsini ettiğimiz ihtimali güçlendirmektedir.

İbn Bibî, Karamanoğulları'nın babasının Ermenek ve çevresinde yaşayan Türkmen bir kömürcü olduğunu, bu bölgeden Larende'ye kömür taşıdığını ve Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci kez geldiğinde (1256) çıkan karışıklıklarda etrafına topladığı Türkmenlerle yol keserek haramilik yapmaya başladığını bildirmektedir. İzzeddin Keykâvus'un, Konstantinopolis'e gidişinin ardından ve Kılıçarslan'ın ülkenin iki parçasını eline geçirmesinden sonra Karamanoğullarına ünvan ve iktâ verdiğini kaydetmiřtir¹⁶. Bu bilgilere istinaden, Menteşâ oğunun bölgeden ayrılması ile oluşan otorite boşluğunun ardından Karamanoğulları'nın etkin bir güç hâline gelmeleri, söz konusu iki Türkmen topluluğunun birbirlerine yabancı olmadıkları ihtimalini arttırır. Bu durum, *Anonim Selçuknâme*'de bahsedilen ve daha sonraki dönemde meydana gelen Karaman-Menteşâ ittifaklarının temelini, söz konusu dönemde atıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Denizli bölgesinde bulunan ve Keykâvus yanlısı tutumu ile bilinen Uç Gazisi Mehmed Bey, kardeşi İlyas Bey, damadı Ali Bey, Sevinç ve Salur Bey'in, Kılıçarslan'ın Moğollar vasıtasıyla elde ettiği iktidarını tanımamaları, Selçuklu ve İlhanlı askerlerinden oluşan kuvvetlerin, Uç Türkmenlerini itaat altına almak için 1262 yılında harekete geçmesine neden olmuřtur¹⁷. Bunun üzerine Mehmed Bey, Hülâgû'ya bir elçi göndererek mutlak hâkimiyetini ve vergi ödemeyi kabul ettiğini, menşur ile sancak talep ederek de beyliğinin tanınmasını istemiştir. Hülâgû bu talepleri kabul edip Kulşar adında birini hâkimiyet alâmetleri ile birlikte şihne olarak göndermiştir. Mehmed Bey ve beraberindeki diğer beylerin Keykâvus yanlısı olduğunu düşünen Hülâgû, onun itaatini arz etmek için huzuruna gelmesini istemiştir. Ancak aynı güven eksikliği nedeniyle Mehmed Bey'in bu çağrını reddetmesi neticesinde Hülâgû, Selçuklu ve Moğol kuvvetlerini "Uç" bölgesine sevk etmiştir. Moğol hükümdarı kuvvetlerinin, Mehmed Bey'in damadı Ali Bey ile sağladığı uzlaşma neticesinde ve onun rehberliğinde Türkmen bölgesine girmelerini sağlamıştır. Da-

1958, s. 63-65.

16 İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'yye fi'l-Umûri'l-Alâ'yye Selçuknâme II Tercüme*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 629.

17 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 532.

laman Ovası'nda gerçekleşen savaşta Türkmen kuvvetleri Ali Bey'in ihaneti neticesinde yenilmiş, İlyas ve Salur Bey esir edilmiş, Mehmed Bey kaçmayı başarmış ve canının bağışlanması şartıyla itaatini arz edeceğini Moğol ve Selçuklu kuvvetlerine bildirmiştir. Talebi kabul edilmesine rağmen Konya'ya götürülmek üzere yola çıktıktan bir süre sonra Borgulu'da (Uluborlu) öldürülmüştür. Damadı Ali Bey ise Denizli Türkmenlerinin beyi olarak tayin edilmiştir¹⁸. II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan arasındaki saltanat mücadelesinde Keykâvus lehine hareket eden Mehmed Bey'in kimliğinin tespiti, bu noktada önem arz etmektedir.

Vedat Turğut'un "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair" adlı makalesinde, Ahmed Gazi'nin mezar taşı kitabesinde bulunan ve Wittek ile Uzunçarşılı'nın ihtilafa düştükleri en üst soy ismi olan, Kara ya da Kuri Bey (قري بك) ismine dikkat çekilmiştir. Turğut, Evkâf Defterleri vasıtasıyla Menteşe Bey'in soyunun Kayır (Kır) Han'a dayandığı ve Batı Anadolu beyliklerinin Harezmsahlarla yakın bağları bulunduğu savı üzerinden değerlendirmeler yapmıştır¹⁹. Müellif, Menteşe ailesinin en üst soy ismi olan Kara-Kuru Bey'i, Alâeddin Keykubad'a sığınan Harezmsahlara mensup Kır (Kayır) Han'a dayandırmaktadır. Bolu Sancağı Evkâf Defterinde bulunan kayıtlarda Kır Bey'in babasının isminin "Nu'man" olarak geçtiğini ayrıca Kır Bey'in Bolu Gerede ve Bender-i Ereğli'de iki adet vakıf kaydında adının geçtiğini belirtmektedir²⁰. Vakıf kayıtlarında Kır Bey'in beş oğlu olduğunu tespit eden Turğut, isimlerini ve bahsi geçen şahıslara ait vakıf bilgilerini zikrettikten sonra; Menteşe Bey ve Süleyman Bey'i Menteşe Emîrliğinin banisi, Mehmed Bey'i Denizli uç beyi, Kemal (Kemaleddin İsmail) Bey'i ("Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi" adıyla 2016 yılında yayımlanmış olduğu makalesinde ise Kır Bey'in dört oğlu olduğunu kaydetmiş, bu oğullar arasında Kemal Bey'in ismini zikretmemiştir.)²¹ ve Seyfi (Seyfeddin) Bey'i de Türkiye Selçukluları devlet ricalinde çeşitli görevler almış kişilerle ilişkilendirmiştir²².

Kardeşinin adı kaynaklarda İlyas olarak geçen uç beyi Mehmed'in kimliği ile ilgili bir belge, yukarıda bahsettiğimiz üzere Turğut'un Kır Bey oğlu Mehmed olarak ilişkilendirdiği kişi olmadığını ortaya koymaktadır. Mikail Bayram tarafından tes-

18 Baybars el-Mansûrî, *age.*, s. 73, 76; Aksarayî, *age.*, s. 50, 53.

19 Vedat Turğut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C XLIX, 2017, s. 26.

20 Turğut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i...", s. 27.

21 Vedat Turğut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C II/S. 3, 2016, s. 67.

22 Turğut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i...", s. 28.

pit edilen bu belge, İstanbul Halet Efendi İlavesi (Süleymaniye) Kütüphanesi nr. 92'de bulunan ve 1 Receb 660 (22 Mayıs 1262) tarihinde Denizli'de, Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus tarafından kopya edilmiş Mecmûatü'r-Resâil'dir.²³ Eserin kapak sayfasındaki metin şu şekildedir:

“Övgü ve ihsan sahibi ulu hükümdar, iyilikler ve güzellikler sahibi, soyca şereflî; erdemler kaynağı, şeref ve ikbal sahibi şanlı bilge kişi, devletin ve dinin yüz akı, İslam'ın güzelliğı, hükümdar ve hakanların matlubu; Ululuk elbisesi üstünde daim olsun, bütün üstün değerleri, doğruluk ve bağışları cari olsun; Mavrazemoslara²⁴ mensup Guş-beten (?) Mehmet'in özel hizmetine arz olunur-Allah onun değerini yüceltsin, göğsünü irfana açsın.”

Bayram'a göre, mühtediler için kullanılan “Ve şeraha fi'l-ma'ârifî sadrahû” duasının Mehmed Bey için kullanılmış olması onun sonradan Müslüman olduğunu gösterir²⁵. Ayrıca eserin sahibi olarak Mehmed-i Serhâzin'in imzasının bulunması onun hazine muhafızı olarak görev yaptığını göstermektedir²⁶. Bu belgeden hareketle Mehmed Bey'in, I. Gıyâseddin Keyhusrev'in kayınpederi ve Denizli emiri olan Manuel Mavrozomes'in soyundan geldiğı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylelikle Denizli uç beyi Mehmed Bey'in ne Harezmsahlarla ne de onlara mensup Kır (Kayır) Han'la hiçbir ilgisi olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Keykâvus, Kılıçarslan mücadelesi sırasında ve sonrasındaki süreçte Türklerin Batı Anadolu'da tutunmayı başardıklarına dair en önemli göstergelerden biri, VIII. Mikhael'in Batı Anadolu'daki Türk ilerleyişini durdurmak için kardeşi Despot Ioannes Palaiologos komutasında bir orduyu, 1269 tarihinde Karia bölgesine göndermesidir. Bu sefer, geçici bir süre için etkili olmuş ancak İmparator bir yıl sonra söz konusu ordu ile birlikte Despot Ioannes'i Balkanlara sevk edince Türkler, Karia bölgesinde hâkimiyet sahalarını tekrar elde etme imkânı bulmuřtur²⁷. Burada

23 Mikail Bayram, “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 6, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 294-298.

24 Mavrozemos'un hayatı ve faaliyetleri hakkında bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, “Manuel Mavrozomes ve Türkiye Selçuklu Devletine Hizmeti”, *Tarihin Peşinde*, S. 18, 2017, s. 249-265.

25 Bayram, agm., s. 484.

26 Bayram, agm., s. 485.

27 Wittek, *age.*, s. 24; Bu dönemdeki gelişmeler ile ilgili olarak bk. Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 270-275; Yusuf Ayönü, “XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Menteşe Beyliğı'nin Güneybatı Anadolu'daki Faaliyetleri”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-II Menteşeoğulları Tarihi 25-27*

dikkate değer nokta söz konusu bölgede 1261 yılından 1269 yılına kadarki süreçte iskân edilmiş bir Türk nüfusun varlığıdır. Uç bölgesinde bahsini ettiğimiz dönemdeki Türkmen faaliyetleri hakkındaki bilgiler içerisinde, Menteşâ Türkmenlerine dair kesin bir ifade ne yazık ki mevcut değildir. Menteşâ Türkmenlerinin siyasi faaliyetleri hakkında açık bilgiler veren ilk yerli kaynak, *Anonim Selçuknâme*'dir. Karamanoğlu Mehmed Bey önderliğinde Türkmenler, II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu iddiası ile Selçuklu tahtının varisi olarak gösterdikleri Gıyâseddin Siyavuş'u (Cimri), Selçuklu hükümdarı ilan etmek için Karaman "قرآمان", Eşref "اشرف", ve Menteşâ "منتشا" Türkmenlerinden 10 bin kişilik bir kuvvet ile Konya'yı işgal etmişlerdir²⁸. Türkmenlerin Konya işgaline yönelik kaynaklarda farklı tarihler mevcuttur. İbn Bibî'nin 10 Zilhicce 675 (15 Mayıs 1277)²⁹, *Anonim Selçuknâme* 8 Zilhicce 677 (12 Nisan 1279)³⁰, *Baybars Tarihi* de 9 Zilhicce 675 (14 Mayıs 1277)³¹ tarihini vermektedir. Cimri vakasının herkesçe malum olmasından dolayı, konumuzun odağından çıkmamak adına detaylı bir şekilde ele almayı gerekli görmedik.

Aynı yıllarda Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırlarını tekrar kontrol altına almak isteyen İmparator VIII. Mikhael, 1278 tarihinde oğlu II. Andronikos kumandasında bir orduyu, yine Batı Anadolu üzerine göndermiş ve bu ordu vasıtasıyla bir takım iskân ve şehirlerin tahkim edilmesi gibi imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Tahkim edilen şehirler arasında bulunan Tralles, birkaç yıl sonra, Türkçe *cesur* anlamına gelen Salpakis Mantakhias kumandasındaki (Bizans kaynaklarında Persler olarak isimlendirilen) "Türkler" tarafından 1282'de fethedilmiştir³². Bu noktada, siyasi faaliyetleri derinlikli olarak ele almamak şartıyla, öncelikle emîrliğin kurucusu olarak kabul edilen Salpakis Mantakhias (Sahil Beyi Menteşe) ile ilgili Wittek'e ait önerme üzerinde durulması gerekmektedir.

Wittek, eserinde Pakhmeres'in 13 kitaptan oluşan *Tarihsel İlişkiler* (Συγγραφικὼν Ἱστοριῶν/Syngraphikōn Historiōn) adını verdiğimiz eserde kaydettiği Mantakhias "Μανταχίας" imlasının kitabe ve çeşitli elyazmalarında geçen Menteşâ

Nisan 2012 Muğla, Ankara 2016, s. 3-12; Yusuf Ayönü "Menteşeoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, C 11, Siyer Yayınları, İstanbul 2017, s. 126-143.

28 *Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atf Yayınları, Ankara 2014, s. 50.

29 İbn Bibî, *age.*, s. 636.

30 *Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, s. 50.

31 *Baybars Tarihi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1941, s. 90; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 578.

32 Wittek, *age.*, s. 26.

“منتشا” imlasıyla örtüştüğünü ispat ettikten sonra, Menteşe'nin şahıs ismi veya bir boy ismi olabileceği üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Daha sonra Salpakis “Σάλπακις” kelimesinin anlamının Pakhymeres'in kaydettiği gibi “cesur” manasına değil, Türkçe “sahil beyi” anlamına gelebileceğini ifade ederek çeşitli edebî kaynaklarda, kitabelerde, sikkelerde bulunan “Emir es-sevâhil” ya da “Melik es-sevâhil” ünvanlarının Türkçe karşılığı olduğunu belirtmiştir³³. Müteakiben 13. yüzyılın başlarından itibaren Selçukluların liman şehirlerine sahip olmaları neticesinde, denizcilik hususundaki gelişim aşamaları ile ilgili genel değerlendirmeler yapmıştır³⁴. Sahil beyi ünvanını mümkün kılan gerekçelerin başında, Karia bölgesinin siyasi fethinden önce deniz yoluyla sahil bölgelerine gelen Türklerin, yerli Rum halkıyla bir antlaşma yoluyla uzlaşıp kaynaşmaları olabileceğini düşünmesidir. Buna delil olarak ise Antik veya Bizans döneminde kullanılan Makri, Darahya, Dadiya, Gereme ve Balat gibi yerleşim yerlerinin isimlerinin korunuyor olmasını göstermektedir³⁵. Wittek'in bu görüşleri neticesinde, Salpakis isminin Sahil beyi olarak çevrilmesinin anlatılan olayların içeriği ile örtüşmesi sebebiyle ispat edilmiş olarak görülebilir³⁶. Ayrıca Wittek, yine Karia bölgesi ve Tralles'in fethini gerçekleştiren Menteşe'nin adının bir aile ismi olabileceğini, bu kişinin isminin bilinmediğini ve doğruluğunun şüpheli olduğunu da kaydetmiştir³⁷.

Turğut; Wittek'in Pakhymeres vasıtasıyla bize ulaşan Salpakis/Salampakis ismini *Sahil beyi* şeklindeki kabul gören önermesini, Süleyman Bey olarak düşünmenin mümkün olabileceğini belirtmektedir. Menteşeoğulları'nın ibtidâlarının ve antik Karia bölgesine nereden ve ne zaman geldikleri hususunun açıklığa kavuşturulmasının, vakıf belgeleri ile mümkün olabileceğini kaydetmiştir. Müellif, Kayır Han'ın oğulları olan Menteşe Bey ve Süleyman Bey'in Karia bölgesinin fethi için Sakarya Nehri civarından hareket ettikleri kanısındadır³⁸. Menteşe Emirliği ile ilgili Wittek'in 1934 yılında

33 Wittek, *age.*, s. 27-29 vd.

34 Wittek, *age.*, s. 30-32.

35 Wittek, *age.*, s. 44, 112.

36 Wittek, *age.*, s. 45 vd.

37 Wittek, *age.*, s. 55; Menteşâ Emirliği'nin kuruluş süreci ve hanedanlık yapısına yönelik detaylı tartışmaların yer aldığı *Menteşâ Beyliği'nin Kuruluş Süreci ve Hanedanına Dair Tartışmalar (1257-1391)* adlı tez literatüre yeni bir önerme sunmaktadır. Bu önerme, Salpakis isminin aslında Salur Bey'e karşılık geldiğini ve Menteşâ kelimesinin bir ünvan, lakap veya künye olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır bk. Refik Baykara, *Menteşâ Beyliği'nin Kuruluş Süreci ve Hanedanına Dair Tartışmalar (1257-1391)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2022.

38 Turğut, “Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i...”, s. 46.

yaptığı çalışmanın birçok noktada ardıllarına rehberlik ettiği gerçeğini daha önce de zikretmiştik. Ancak konuyla ilgili Wittek'e göre daha geç dönem yapılmış ve aşağıda değineceğimiz önemli çalışmaların, ne yazık ki araştırmacıların dikkatinden kaçtığı kanaatindeyiz. Çünkü emîrliğin ortaya çıkışı ve hatta özellikle Menteşâ imlası ile ilgili tenkit edilmeye muhtaç olan bilgilerin irdelenmeden tekrar edildiği çalışmaların yakın tarihe kadar devam ettiği görülmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz önermelerin çağdaş kaynakların modern edisyonları, tahkikli neşirleri ve hatta ahitnameler ile mukayese edilerek daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması ihtiyacı hâsıl olmuştur.

Öncelikle Salpakis imlasına karşılık olarak verilen “Süleyman Bey” ve “Sahil Beyi” görüşleri ile ilgili olarak Georgios Pakhymeres'in eseri, büyük önem arz etmektedir³⁹. Pakhymeres, Bizans'ın doğu sınırında bulunan Sakarya ve Menderes bölgesinde meydana gelen Türklerin yoğun baskısının dışında, batıda İtalyanlar tarafından tehdit altında olan bir imparatorluğun yaşadığı siyasi buhranın en önemli tanığıdır. Nikaia'dan, Konstantinopolis'e taşınmasından sonra imparatorluğun ekonomik, askerî ve toplumsal politikalarında meydana gelen değişiklikler doğu sınırında geri döndürülemez sonuçları beraberinde getirmiştir⁴⁰. Bu bağlamda müellif, söz konusu politikaların meydana getirdiği olumsuz etkilerin bir sonucu itibarıyla artan Türk baskısının aktörleri ve faaliyetleri hususunda bize çok değerli bilgiler vermektedir. Şimdi, Turğut'un Salpakis'e “Σάλπακις” karşılık olarak önerdiği Kır Beyoğlu Süleyman Bey ile ilgili bir değerlendirme yapmak gerekir.

Bolu, Viranşehir'e bağlı Kırdıvanı'nda Kır Bey'in oğulları olarak Menteşe Bey ve kardeşi Süleyman Bey'in isimlerinin bir vakıf kaydında bulunması, yine Bolu Sancağı Evkâf Defteri'nde Kır Bey'in babasının adının Nu'man olarak geçmesi ve Nu'man oğlu Kır Bey'in de Bolu'ya bağlı Gerede ve Bender-i Ereğli'de iki adet vakıf kaydında isminin geçmesi⁴¹ Pakhymeres'in kayıtlarında bu ailenin izinin Sakarya havalisinde aranması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Nitekim Pakhymeres'in kaydında Solymampaksi “Σολυμάρπαξι”⁴² imlasıyla bir Süleyman adına rastlıyoruz.

39 Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, trad. Vitalien Laurent, III. Livres VII-IX, Paris 1999, s. 238-239.

40 Murat Keçiş, “Georgios Pakhimeris'te XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bizans-Selçuklu Hududu: Sakarya Savunma Hattı”, *Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih/Kültür/Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu 23-25 Kasım 2017*, Sakarya 2018, s. 66.

41 Turğut, “Menteşe Bey'in Menşei”, s. 27.

42 Elizabeth A. Zachariadou, “Observations Some Turcica of Pachymeres”, *Revue des études Byzantines*, Tome 36, 1978, s. 267.

II. Andronikos, esiri olan Tatar Koutzimpaksis ile Sakarya bölgesindeki Türkleri komuta eden Süleyman Bey'in kızıyla evliliklerini teşvik ederek kurulan akrabalık bağları vasıtasıyla Bizans'ın çıkarlarını korumak amacındaydı. Ancak bu girişim beklediği sonuçları doğurmadı⁴³. Tüm bu olaylar 1302 sonlarına doğru yani Koyunhisarı "Bapheus" Savaşı'nın öncesinde vuku bulmuştur⁴⁴. Turğut da makalesinde aynı konuya temas etmiş ve yukarıda bahsettiğimiz kayıttaki kişinin Kır Bey'in oğlu Süleyman olduğunu kaynak olarak kullandığı Pakhymeres'ten faydalanarak doğrulamıştır⁴⁵. Burada dikkati çekmek istediğimiz husus ise Süleyman Bey'in, 1302 yılında hâlâ hayatta olduğudur.

Turğut, Wittek'in Pakhymeres'den naklen Efes'i fetheden Sasa'nın kayınpederi olan Karmanou Mantakhiou "Καρμανοῦ Μανταχίου"⁴⁶ ile Tralles'i fetheden Türkçede "cesur" anlamına gelen Salpakis Mantakhias'ın "Σάλπτακις Μανταχίας" iki farklı kişi olduğunun altını çizerek, ilkinin ön adı olan Karmanos'u Germiyanlı manasında kullanıldığını ileri sürmektedir. Bu kayda istinaden adı geçen iki kişiyi Kır Bey oğlu Menteşe ve isminin anlamı "huzur, sükûn" olan Süleyman'la ilişkilendirmiştir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Salpakis'in de Mantakhias kelimesiyle zikredildiğini unutmamak gerekir. Bu noktada Turğut tarafından Salpakis'e karşılık olarak önerilen Kır oğlu Süleyman Bey'in Pakhymeres'te zikredilen Salpakis Mantakhias ile aynı kişi olmadığını bize gösterecek olan kaydı derç etmek yerinde olacaktır.

Bizans imparatoru II. Andronikos tarafından 1296 yılında Aleksios Philanthropenos komutasında Karia bölgesinin tekrar Bizans mülkü hâline getirilmesi için düzenlenen sefer, komutanın imparatora karşı ayaklanması ve öldürülmesiyle son bulmuştur. Philanthropenos'un, Karia bölgesindeki Bizans lehine sürdürdüğü faaliyetler sırasında, Salpakis/Salampakis'in dul karısının bulunduğu Melanoudion "Μελανουδίου" (Bafa)⁴⁷ yakınlarındaki bir kaleyi fethetmesiyle ilgili kayıt, bize Pakhymeres vasıtasıyla ulaşıyor⁴⁸. Bu kayıt, Salpakis'in 1296 yılından önce ölmüş

43 Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, trad. Vitalien Laurent, IV, X/30, Paris 1999, s. 378-379.

44 Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, IV, X/30, s. 380-381.

45 Turğut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i...", s. 35 ve dipnot 44.

46 Wittek, *age.*, s. 40 ve dipnot: 129, 53; Turğut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i...", s. 26 vd.

47 Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and The Turks in The Thirteenth Century*, Oxford University Press 2014, s. 219.

48 Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 40; "Πρός γάρ τοῖς ἄλλοις καί τι φροῦριον πρὸς τὸ Μελανουδίου τῶν Δύο Βουνῶν, πάλαι μὲν ἡμέτερον, τότε δὲ τῶν ἐχθρῶν, ὁ πάλαι, οἶμαι, τὸ Μιλησιῶν

olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Kır Bey oğlu Süleyman Bey'in 1302 yılında hâlâ hayatta olduğunu bildiğimize göre bu iki şahsın farklı kişiler olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Ayrıca Solymampaksi “Σολυράμπαξι” şeklinde kaydedilen Süleyman Bey ile Salpakis/Salampakis'in “Σάλπακις/Σαλάμπακις” imlalarına yukarıda değindiğimiz için tekrarlama lüzumu görmüyoruz ve Salpakis'e karşılık olarak yapılan Süleyman Bey önermesi, böylelikle kendiliğinden geçerliliğini yitiriyor.

Wittek'in Salpakis'e karşılık olarak yaptığı Sahil Beyi Menteşâ önermesi, ilk bakışta oldukça akla yatkın gelmektedir. Ancak bu önermenin analiz edilebilmesi için fetihlerini, 1282 yılında Büyük Menderes Havzasına kadar genişleten emîrliğini, doğu sınırlarının tespit edilmesi de önem arz eden bir başka husustur. Çünkü bu konunun tespiti, Wittek'in görüşlerinde belirttiği üzere Menteşâ Türkmenlerinin akınlarını, bu bölgeye deniz yoluyla mı, yoksa 1261 yılında iç bölgelerden gelerek mi gerçekleştirip tutunduklarını anlamamızı sağlayacak argümanlar arasında yer almaktadır. Bu noktada *Anonim Selçuknâme*, emîrliğin doğu sınırları hakkında bize birtakım ipuçları vermektedir.

1291 yılında Moğolların Selçuklu topraklarındaki genel valisi Geyhatu, Argun Han'ın ölümünden sonra İlhanlı tahtına geçmişti. Bunun sonucunda, Anadolu'da meydana gelen Selçuklu-Moğol idaresindeki boşluktan istifade eden Türkmenler, 31 Temmuz 1291 tarihinde Konya'yı kuşatmış, merkezi otorite ile Türkmenler arasında çatışmalar, 1291 yılı Ekiminin sonuna kadar geçen süreçte devam etmiştir. Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un, Karamanoğulları hakkında Geyhatu'ya bir feryâdnâme göndermesi, İlhanlı hükümdarının Türkmenler üzerine bir sefer gerçekleştirmesine neden oldu. Ordusunu iki kola ayıran Geyhatu, bir kolu Akşehir istikametine, kendisi de kumanda ettiği birliklerle Karaman vilayetine, Ereğli'ye, 13 Kasım 1291 tarihinde Larende'ye, 10 Aralık 1291 Eşrefoğlu vilayetine, oradan 23 Aralık 1291 tarihinde Denizli'ye son olarak da Menteşâ vilayetine saldırdı ve Muharrem 691 (Aralık 1291- Ocak 1292) tarihinde esirlerle birlikte Konya'ya döndü⁴⁹. Seferin güzergâhı ve şehirlere yapılan saldırıların tarihleri, bize mesafeleri ölçebilme imkânı ve saldırıya uğrayan Menteşâ vilayetinin coğrafi konumu

Διδύμιον ἐφημιζετο, ἔτυχε πολέμῳ κρατήσας τοιῷδε τρόπῳ· ὡς γὰρ ἡ πρώτη τῶν γυναικῶν τοῦ Σαλάμπακι Πέρσου, ἐξ ἀνθρώπων ἐκείνου γεγονότος, ἐκεῖ πεφύλακτο, τεθησαύριστο δὲ καὶ πλοῦτος παντοδαπός, τὸ μὲν πολέμου νόμῳ τοῦ φρουρίου περιγενέσθαι ἀδύνατα τέως εἶχεν, ἔγνω δὲ σοφισασθαι τὴν γυναῖκα, ὥστε καὶ πέμπων ὡς δῆθεν ἐν ἀπορρητοῖς, ἀγαθέσθαι ταύτην σὺζυγον ὕπισχενέτο.” Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, III, IX/9, s. 238-239.

49 *Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, s. 64 vd.

hakkında bir fikir vermektedir. Kaynaktaki verilere göre ordunun Larende şehrini alıp Eşrefoğlu vilayetine (Beyşehir ve çevresi) intikal süresi ve şehrin yağmalanması arasında geçen süre, 28 gündür. Bu vilayetten Denizli'ye intikal süresi ve şehrin yağmalanması arasında geçen süre ise 14 gündür. Son olarak Denizli ile Menteşâ vilayetinin arasındaki intikal süresi, vilayetin yağmalanması ve esirlerle birlikte Konya'ya intikal süresi eserde gün belirtilmediği için aralık ayının sonundan ocak ayının sonuna kadarki ortalama 45 günlük bir süreç içinde gerçekteşmiştir. Seferin batı yönünde gerçekteşen Lârende, Denizli safhası 40 günlük bir süre aldığı, Denizli-Menteşâ arasındaki intikal ve Konya'ya dönüşün 45 günlük bir zaman zarfında gerçekteştiği göz önünde bulundurulduğunda, Menteşâ vilayetinin saldırıya maruz kalan bölgesinin bilinen hudutlarının doğu sınırı olduğunu düşündürmektedir. Çünkü sefer daha batıdaki bir noktaya yapılmış olsaydı, ek mesafeler nedeniyle seferin dönüş süresine tesir etmesi kaçınılmaz olacaktır. Netice itibarıyla seferin başlangıç noktasından varış noktasına kadar geçen süre ile esirlerle beraber Konya'ya varış arasında geçen süre eşitirdir. Bu durumda eserde Menteşâ vilayeti olarak zikredilen bölgenin, günümüzde Muğla'nın Fethiye ilçesi ve çevresine karşılık geldiğini ifade edebiliriz. Bu görüşü güçlendiren bir diğer delil ise, genel olarak emirliğin kurucusu olarak kabul edilen Menteşâ Bey'e atfedilen türbenin Fethiye'de bulunmasıdır. Geyhatu'nun gerçekteştirdiği seferlerin, hepsinin merkez konumundaki şehirler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Menteşâ Emirliği'nin XIII. yüzyıldaki merkezinin Fethiye ve çevresi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Ermenek bölgesinden 1260'lı yıllardan önce ayrılan Menteşâ oğlu uç bölgesine dâhilden gelerek Fethiye ve havalisini hâkimiyeti altına almış, bölge 1291 yılına kadar gerçekteşen fetihlerin merkez üssü olmuştur.

Ayrıca Wittek'in Salpakis Mantakhias'a karşılık olarak sunduğu Sahil Beyi Menteşâ önermesi, onun oğlu veya aralarında belki de başkaca bir soy bağı bulunma ihtimali olan Karmanou adlı kişinin de Mantakhiou/Mantakhias şekliyle kaydedilmesi nedeniyle ünvan olarak Salpakis'in değil de Mantakhias kelimesinin kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Turęut'un, Karmanou Mantakhiou imlasını Germiyanlı Menteşe olarak kabul ettiğini daha önce vurgulamıştık. Zira Wittek, Karmanou isminin Germiyan anlamında kullanılmış olmasının mümkün olmadığını Kalkaşendi'nin 1412 tarihinde tamamladığı *Şubhu'l-aşâ fi şmâ'ati'l-inşâ* adlı eserindeki bir kayda istinat ederek ortaya koymuştur. Eserde, Şevval 767 (Haziran/ Temmuz 1366) tarihini taşıyan yazışma ile ilgili verilen kısa, ama önemli bilgilerin dışında, Orhan ve Musa Bey ile ilgili kayıtlar da mevcuttur.

الثالث عشر – صاحب فوكه ذكر فى «التعريف»: أنه فى زمانه أرخان ابن منتشا وأنّ المكاتبه إليه نظير صاحب بركى فتكون الدعاء مع العالى بالالقاب التامة أيضا وذكر فى «التتقيف»: أنه ام يقف فى مكاتبته على غير ذلك.⁵⁰

Tercümesi: On üçüncü: Foke'nin (Söke) hâkimi. Tarif'te belirtildiğine göre onun döneminde Menteşâ oğlu Erhan⁵¹ (Orhan) vardı ve onunla yazışma Birgi'nin sahibi ile olduğu gibiydi. Üstünleri çağırma “üstünlere yönelik hitap” bütün lakapların söylenmesiyle olurdu. Teskif'te de belirtildiği üzere yazışmalarında bundan başka bir şeyle karşılaşılmadı.

⁵²"الثانى صاحب بلاط و ربحر ذكر أنه كان بها امير موسى بن ابراهيم ابن منتشا وأن المكاتبه إليه فى قطع العادة والدعاء و المجلس العالى"

Tercümesi: İkincisi, Balat ve Rubhur (?) hâkimi. Zikredilir ki orada Menteşâ oğlu İbrahim oğlu Emîr Musa vardı. Onunla yazışmalarda adet olduğu üzere validuhu (onun babası), ed-dua ve el-meclis el-âli yazılırdı.

السادس – الامير ذروان بن كرمان بن منتشا . ذكر أن ممن أستجدت مكاتبته فى شوال سنة سبع و ستين و سبعمائة.⁵³

Tercümesi: Altıncısı, Menteşâ oğlu Kirman oğlu Emîr Zervân Mukatebetesi 767 Şevvalde olanlar gibi yenidir.

Yukarıda *Şubhu'l-aşâ*'dan naklettiğimiz üç kayıttta da görüldüğü üzere yazışmalarda adı geçen beylerin hepsinin üst soy isimleri Menteşâ olarak zikredilmektedir. Orhan Bey'in babasının adının Mesud, İbrahim'in babasının adının Orhan olduğu malumdur. Biz burada öncelikli olarak üçüncü verdiğimiz ve ileride daha detaylı bir şekilde ele alacağımız, Zervân ve üst soyu olarak zikredilen Kirman isimlerinin geçtiği kayda odaklanacağız.

Witte, *Şubhu'l-aşâ*'da geçen “كرمان” kelimesininin Pakhmeres'te geçmekte olan Karmanou ile de örtüştiğini ve kelimenin Germiyan anlamına gelmesinin mümkün olmadığını belirterek ismi Karaman olarak kabul etmektedir. Turğut'un Germiyanlı Menteşe Bey önermesi için bu ismin Germiyan “گرميان - گرميان”⁵⁴ şeklinde yazılması gerekmektedir. Sonuç olarak bu durum, Witte'in, ismin Germiyan şeklinde okunmasının doğru olmadığı yönündeki tespitini güçlendirmektedir. Ancak bu ismin Karaman

50 Kalkaşandı, *Şubhu'l-aşâ fi şmâ'ati'l-înşâ*, C 8, Daru'l-Kütübü's-Sultaniyye, Kahire 1915, s. 17.

51 Ahmed Gazi Camii ve minber kitabelerinde de aynı (ارخان) imla ile kaydedilmiştir bk. Resim 1 ve Resim 2, Ahmed Gazi'nin mezar taşında ise Orhan (اورخان) şeklinde kaydedilmiştir bk. Resim 3.

52 Kalkaşandı, *age.*, s. 18.

53 Kalkaşandı, *age.*, s. 19.

54 Kalkaşandı, *age.*, s. 13.

şeklinde okunması mümkün gözükmemektedir. Çünkü *Şubhu'l-aşâ*'da Karaman ismi “قرمان”⁵⁵ şeklinde kaydedilmiştir. Burada dikkate değer en önemli unsur ise Menteşâ “منتشا” kelimesinin şahıs ismi olarak şimdiye kadar zikrettiğimiz anlatuların hiçbirinde net bir yere oturtulamamış olmasıdır.

Menteşâ ailesinin şeceresini aktaran üç kitabe günümüze ulaşmıştır. Emîrliğin ibtidâsına göre oldukça geç tarihli olan bu kitabeler, Ahmed Gazi döneminde imar edilen bir caminin inşa (resim 1) ve minber kitabesi (resim 2) ile birlikte, Menteşâ kelimesinin şahıs ismi olarak geçtiği yegâne kitabe olan, Ahmed Gazi'nin Beçin kentinde bulunan mezar taşı (Resim 3, Resim 4) kitabesidir. Mezar taşındaki şecere şu şekildedir:

Baş taşının iç kısmı

احمد غازى بك ابن ابراهيم بك ابن اورخان بك ابن مسعود بك ابن

Ayak taşının iç kısmı

منتشا بك ابن ابليستان بك ابن قري بك

Tercümesi: Kara/Kuri (Kurbi) Bey (?) oğlu, Ablistan Bey oğlu, Menteşâ Bey oğlu, Mesud Bey oğlu, Orhan Bey oğlu, İbrahim Bey oğlu, Ahmed Gazi Bey.

Ahmed Gazi'nin banisi olduğu, 1378 yılının Eylül-Ekim aylarında tamamlanan Milas Ahmed Gazi (Ulu) Cami'nin kuzey yönündeki taç kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesi⁵⁷ ve 1380 yılının Ocak/Şubat ayında yapılan minber kitabesi⁵⁸ üzerinde bulunan şecerede Menteşâ ve Kara/Kuri Bey adları geçmemektedir. Wittek, bu veriler doğrultusunda Kara ve Ablistan isimlerinin efsanevi,⁵⁹ Menteşâ Bey adının da sonradan şecereye kaydedilmiş⁶⁰ olmasının ihtimaller dâhilinde olabileceğini ihtiyatla kaydetmiştir. Burada dikkate değer olan nokta ise emîrliğe adını veren bir şahısın isminin yerine, söz konusu cami ve minber kitabelerinde en üst soy olarak Ablistan adının kaydedilmiş olmasıdır.

55 Kalkaşandî, *age.*, s. 17.

56 Wittek, *age.*, s. 142; En üst soy isminin “بك قري” şeklindeki kayıt için bk. Ahmed Tevhid, “Menteşeoğullarından Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitabeleri”, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, İstanbul, Cüz'ü 18, 1 Şubat 1328, s. 1150; Uzunçarşılı, *age.*, s. 163 vd.

57 Ahmed Tevhid, *agm.*, s. 1148; Wittek, *age.*, s. 139; Uzunçarşılı, *age.*, s. 157.

58 Ahmed Tevhid, *agm.*, s. 1149; Wittek, *age.*, s. 140; Uzunçarşılı, *age.*, s. 158.

59 Wittek, *age.*, s. 55.

60 Wittek, *age.*, s. 52.

Yukarıda bahsettiğimiz kaynaklardaki kayıtlar dâhilinde, Menteşâ imlası ile ilgili bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Baybars el-Mansûrî'nin kaydına istinaden 1257 yılında Ermenek bölgesinde bulunan emîrin adı Menteşâ değil, Menteşâ oğlu şeklindedir. Nitekim çeşitli kaynaklar vasıtasıyla en geç dönemden Mesud Bey'e kadar olan seçerenin doğruluğunda herhangi bir şüphe yoktur. *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de Mesud Bey, Menteşâ oğlu olarak zikredilmektedir⁶¹. Daha önce değindiğimiz üzere Kalkaşandı'nın kayıtlarında Orhan Bey'in babası Mesud olmasına rağmen Menteşâ, İbrahim Bey'in babası da Orhan Bey olmasına rağmen yine Menteşâ olarak kaydedilmiştir. Zira Orhan Bey'in adının bilinmesine ve söz konusu kayıtlarda geçmesine rağmen bu şekilde kaydedilmesi, kelimenin farklı bir anlamda kullanıldığını düşündürmektedir. *Anonim Selçuknâme*'de iki yerde geçen bu imla, şahıs ismi olarak değil, Türkmen topluluğunu (Menteşâ Türkmenleri) ve yaşadıkları toprakları (Menteşâ vilayeti) tanımlamak için kullanılmıştır. Benzer bir durum Salpakis Mantakhias ve Karmanou Mantakhiau şeklinde Pakhymeres'in kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Marino Sanudo Torsello'nun 1328-1333 yılları arasında kaleme aldığı *Istoria del Regno di Romania* adlı belgedeki bir kaydı nakletmenin faydalı olduğunu düşünmekteyiz. “Bu bölge imparator tarafından muhafızsız bırakılmıştı ve devamlı olarak Türklerin saldırılarına maruz kalıyordu. Nihayet bunların hâkimiyetine geçti. Bu Türklerin komutanının adı Turquenodomar **Mandachia** (Mesud Bey) idi. **Mandachia**'nın Menderes bölgesine egemen olan Orchan (Orhan Bey) adında bir oğlu vardı.”⁶²

Emîrlik hakkında verdiğimiz tüm bu kayıtların dışarıdan gözlem yoluyla elde edildiğini ve durumu açıklamak için yeterli olmadığını varsayalım. Ancak Menteşâ imlasının bir şahıs isminden ziyade, ünvan olarak kullanıldığına dair kesinlik arz eden ve bizzat emîrlik tarafından gerçekleştirilen diplomatik ilişkilere dair antlaşma metinleri mevcuttur.

13 Nisan 1331 tarihinde Menteşâ Emîri ile Kandiye Dükü arasında imzalanan ticaret antlaşmasının, taraflarının zikredildiği bölümünde Orhan Bey “Menteşâ

61 Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkabeleri*, C II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 244.

62 Wittek, Mesud Bey'in oğlu Orhan Bey'in Menderes bölgesinin hâkimi olduğuyla ilgili bölümü nakletmemiştir bk. Wittek, *age.*, s. 46; “Questo loco fù lassato senza guardia dall' Imperatore e per li frequenti Assalti de Turchi, finalmente è vennuto sotto il loro Dominio, de quali Turchi il Capitano si chiamava Turquenodomar Mandachia, il qual Mandachia hà un suo figlio detto Orchan, che domina le contrade del Meandro.” Marino Sanudo Torsello, *Istoria del Regno di Romania*, için bk. *Chroniques Greco-Romanes*, ed. Charles Hopf, Berlin 1873, s. 145; Refik Baykara, “Şücaeddin Orhan Bey Döneminde Menteşe Emirliği”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 308, 2019, s. 83.

oğlu büyük Türk emiri Orhan” şeklinde tanıtılmaktadır⁶³. Menteşâ Emiri ile Kandiye Dükü arasında 13 Ekim 1358 tarihini taşıyan bir başka antlaşma metninde ise Musa Bey, “Menteşâ İbrahim Bey oğlu Musa” şeklinde zikredilmektedir⁶⁴. Menteşâ Emiri İlyas Bey ile Kandiye Dükü Marco Failer arasında yapılan 24 Temmuz 1403 tarihli antlaşma metninde İlyas Bey “Büyük (Ulu) Emir Mehmet Bey oğlu İlyas” şeklinde zikredilirken,⁶⁵ 2 Haziran 1407 tarihini taşıyan ve İlyas Bey ile Kandiye Dükü Leonardo Bembo arasında imzalanan başka bir antlaşma metninde ise İlyas Bey “Büyük (Ulu) Emir Menteşâ oğlu İlyas Bey” şeklinde kaydedilmiřtir⁶⁶.

Anlařma metinlerindeki hitap şekillerinin bize açıkça gösterdiği gibi, Menteřâ imlası bir şahıs ismi değil bir ünvanıdır ve bu beylere ait mülklerin tanımlanması için kullanılmaktadır. Dikkat çeken bir başka nokta ise antlaşma metinlerinde ve Kalkaşandı’deki kayıtlarda Menteřâ ünvanı çoğunlukla emirliğin başına geçmiş olan beylerin ölmüş olan babaları veya üst soyları için kullanılmasıdır. Kaynaklarda 1257 yılında Ermenek bölgesinde bulunan Menteřâ oğlunun, 1277 yılında Fethiye bölgesinde tekrar ortaya çıkana kadar geçen yirmi yıllık süreçte nerede ve hangi faaliyetlerde bulunduğuna dair ne yazık ki bir bilgi yoktur. Ancak bu şahısın veya aileye mensup kişilerin kaynaklarda Menteřâ ünvanıyla değil, kendi ismiyle kaydedilmiş olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekmektedir. Baybars el-Mansûri’nin *Żübdetü’l-fikre fi târihi’l-hicre* adlı eserinde bu ünvanı zikretmesi, onun siyasi bir otorite olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Zira yukarıda da verdiğimiz pasajda, birçok şehir sadece ismen zikredilirken, Ermenek bölgesinde onun iskân vaziyetinde olduğu ifade edilmiştir. Daha sonraki süreçte istiklalini ilan etmesinin ardından, Fethiye’den Büyük Menderes Havzası’na kadar uzanan bir alanda hâkimiyet alanını genişleten emirliğin, bu bölgeye muhtemelen 1262 yılından önce yerleşmiş olduğu kanısındayız. Kaynaklar, 1262 yılında Denizli bölgesinin beyinin Mavrozomes Mehmed olduğunu kesin olarak ifade ettiğine göre, kardeşi İlyas ve damadı Ali Bey’in yanında veya yakınındaki bölgelerde bulunduğunu düşünmek pek de yanlış bir varsayım olmayacaktır. Ancak kaynaklarda Mavrozomes Mehmed’in

63 Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 187.

64 Zachariadou, *Trade and Crusade...*, s. 217.

65 Zachariadou, *Trade and Crusade...*, s. 225; Murat Keçiş, “Menteşeoğlu İlyas Bey Tarafından Venediklilerin Girit Dukası Marco Faledro’ya Verilen 24 Temmuz 1403 Tarihli Ahidname”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-II Menteşeoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012 Muğla*, Ankara 2016, s. 174.

66 Zachariadou, *Trade and Crusade...*, s. 234.

kumandasındaki Türkmen kuvvetleri ile Selçuklu-Moğol kuvvetleri arasında gerçekleşen savaşta, Mehmed Bey'in müttefiki olan Salur ve Sevinç Bey'in hükmü altında bulunan bölgeler hakkında, kesinlik arz eden bir ifade yoktur. Savaşın Dalaman Ovası'nda gerçekleşmesi, bu bölgenin bahsi geçen iki beyin kontrolünde olmasını mümkün kıldığı kanaatindeyiz. Bu durumda söz konusu iki beyin Menteşâ Emîrleriyle bir ilişkisi olabilir mi? sorusu akla gelmektedir. Ancak ne yazık ki kaynaklar, bu konuyu aydınlatmada yetersiz kalmaktadır.

Menteşâ İmlasının Kökeni Hakkında Bir Değerlendirme

Menteşâ imlası Anadolu'da şahıs adı, bundan türemiş bir boy ismi, yerleşim yeri veya cemaat adı şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁶⁷. Anadolu'da yaygınlaşması meselesi ise emîrliğin inkırazından önce mi, sonra mı gerçekleştiği tartışmaya açık bir husustur. Menteşâ imlasının Türkçe, Farsça ve Arapça kökenli olduğuna dair çeşitli görüşler mevcuttur⁶⁸. Ancak kelimenin yukarıda üzerinde durduğumuz antlaşma metinlerindeki kullanım şekliyle tekrar değerlendirdiğimizde, Menteşe veya Menteşâ imlasının anlamı konusunda yapılan tanımlamaların, tatmin edici olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Türkçeye Farsça "bendkeşe"den gelme Menteşe'nin, Anadolu'daki kullanımını da göz önünde bulundurulduğunda, terimin anlamlandırılabilmesi için, "منتشا" imlasının doğru transkripsiyonunun tespiti önem arz etmektedir.

Dönemin en önemli kaynaklarından Pakhymeres'in kaydettiği Mantakhias "Μανταχίας" imlasına daha önce temas etmiştik. Kelime Yunanca imlada "Μεντεχίης" şeklinde E-ε "ei" ile değil, A-α "alfa" ile "Μανταχίας" şeklinde kaydedilmiştir. Marino Sanudo Torsello'nun kaydında da "Mandachia" şeklinde kaydedilmiş olması bize kelimenin telaffuzu hakkında fikir vermektedir. Bahsi geçen iki kayıttaki benzerlikler ve "منتشا" imlası göz önünde bulundurulduğunda, kelimenin telaffuzunun Menteşâ/Mantaşâ şeklinde olduğunu ifade edebiliriz. Menteşâ imlasının anlamının tespiti için en önemli husus, kelimenin hangi dil ailesine mensup olduğunun tespiti ile mümkün görünmektedir. Bu noktada bize en önemli argümanı Kalkaşandı'nin yukarıda zikrettiğimiz "Menteşâ oğlu Kirman oğlu Emîr Zervân" şeklindeki kaydı vermektedir. Öncelikle bu kayıta geçen Zervân ve Kirman terimleri üzerinde bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Zervân imlası, Doğu Türkistan'da keşfedilen ve X-XIII. yüzyıllara ait yazılı Budist

67 Wittek, *age.*, s. 28; Zekai Mete "Menteşe", *İslam Ansiklopedisi*, C 29, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul 2004, s. 150 vd.

68 Wittek, *age.*, s. 27 vd. ve dipnot 82; Turğut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i...", s. 34.

ve Manihaist birçok eserde değişik şekillerde geçmektedir. İnan mitlerine dayanan bu isim, Zervanizm’de khronos (zaman) ile kaderin tanrısı olarak geçen Zervan’dan gelmektedir. Orta Asya’da IV. yüzyıldan itibaren Türkistan bölgesinde iyi bilinen bu terimin, bölgeye bazı İnan halkları tarafından getirildiği genel olarak kabul görmüştür⁶⁹. Günümüzde “زروان” imlasıyla Zarvan ve Zaravan transkripsiyonu ile iki yerleşke İnan sınırı içerisinde mevcuttur⁷⁰. Farsça kökenli Kirman terimi ise günümüzde İnan’da bir eyalet ve bu eyaletin merkezi olmakla birlikte, “hisar” ile “kale” anlamına gelmektedir⁷¹. Son olarak “منتش” imlası ve Mantesh transkripsiyonu ile bir köy yine İnan sınırları içerisinde bulunmaktadır⁷². Bu durumda Menteşâ teriminin kökenini de Farsçada aramanın doğru bir çıkarım olacağı kanaatindeyiz.

Farsça, Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu şeklinde yaklaşık olarak milattan önce 1500 yılına kadar Hintçe ile bir bütünlük arz ediyordu. Hint ve İnan milletlerinin birbirinden ayrılmasının ardından İnan dili bağımsız bir şekilde gelişimini sürdürmüştür⁷³. Hint Avrupa dil ailesi, Hindistan’daki önemli dillerin başında gelen Sanskrit dilini de içinde barındırmaktadır. Sanskrit dili kendilerine “arya” adını veren topluluğun vasıtasıyla Hindistan topraklarına ulaşmıştır. Zerdüştilerin kutsal Avesta metinlerinde “Airya” olarak kendilerini tanıtan topluluk, “İnan” topluluğudur⁷⁴. Özetle Sanskrit dili Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İnan kolunu oluşturmaktadır. Sanskrit dili yapı bakımından hem çekimli hem de eklenebilen bir dil olmakla birlikte, özellikle bir veya birden fazla farklı eklemeler yapılarak yeni kelimeler türetilen bir dildir⁷⁵.

69 Liliya Tuguseheva, “Telaffuz Edilen Kelimenin Yazılı Biçiminin Etkisi Üzerine (Orta Dönem Uygur Metinlerine Göre)”, çev. Ali Çelik, *Dil Araştırmaları*, C 12/S. 23, 2018, s. 319.

70 Zarvân yerleşkesinin konumu için bk. 35°06’45.9”N 46°58’08.1”E; Zaravan yerleşkesinin konumu için bk. 27°48’42.8”N 54°48’47.3”E.

71 Mehmet Kanar, *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, Şirin Yayıncılık, Tahran, s. 260.

72 Mantesh yerleşkesinin konumu için bk. 35°24’58.3”N 47°38’31.6”E; Senendeç’e bağlı Lek köylerinden biri. *Ferheng-e Coğrafya-i İnan*, C VI, İntişarat-ı Dayire-i Coğrafya-i Stan-e Erteş, 1331, s. 436.

73 Tahsin Yazıcı, Mürsel Öztürk, “2. Dil ve Edebiyat. a) Dil ve Lehçeler (Fars Dili)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 22, İstanbul 2000, s. 413.

74 Müslüme Melis Çelikaş, “Sanskrit Dili ve Ak Hunlarda Kullanımı”, *Gazi Türkiyat*, S. 24, 2019, s. 38.

75 Çelikaş, agm., s. 39.

Menteşâ “منتشا” terimi, Farsça sözlüklerde kalenderler ve dervişler tarafından taşınan budaklı ve kalın ağaç yani bir nevi baston şeklinde geçmektedir⁷⁶. Kelimenin Hint-Aryan kökenli olabileceği ihtimali üzerinde yaptığımız araştırmalarda, daha anlamlı ve yukarıda paylaştığımız verilerle örtüşen sonuçlara ulaştık. İran'ın hudutları içerisinde bulunan ve İngilizce transkripsiyonu ile Mantesh şeklinde kaydedilmiş olan köyün adının, Orta Çağ metinlerindeki Menteş(h)â/Mantaş(h)â imlası ile benzer olduğu görülmektedir. Üzerinde çalışma yaptığımız Hint-Aryan kökenli dillere ait sözlüklerde böyle bir kelime, ne yazık ki tespit edilememiştir. Ancak söz konusu dillerin özellikleri itibari ile bu terimin birleşik yapılu bir sözcük olma ihtimali göz önünde bulundurularak, İngilizce transkripsiyonu üzerinden kök kelimelerin tespitine yönelik çalışmalar tarafımızdan yapıldı. Çalışma yönteminin bu şekilde belirlenmesinin nedeni, istifade edilen sözlüklerin Sanskritçe-İngilizce veya Marathi-İngilizce sözlükler olmasından kaynaklanmaktadır.

Mantesh(a) terimini iki kök kelime olarak ele aldığımızda, Mant-esh(a) kelimelerini elde etmekteyiz. Öncelikle Mant kelimesinin karşılığı olarak Sanskrit ve Marathi dilinde ulu, büyük, muazzam anlamlarına gelen mahān (महान्),⁷⁷ mahat (महत्),⁷⁸ mahantā (महन्ता),⁷⁹ şeklindeki kelimeleri öneriyoruz. Esh(a) kelimesini ele aldığımızda esh(a) karşılık olarak Sanskrit ve Marathi dilinde bey, efendi, hükümdar anlamına gelen īśa (ईश)'ya⁸⁰ karşılık geldiği kanaatindeyiz. Bu iki önermeyi birleştirdiğimizde elde ettiğimiz sonuç ise Mahānīśa, Mahatīśa, Mahantāīśa ve Mahantīśa terimleridir. Bu kelimelerin telaffuzu ile Menteş(h)â/Mantaş(h)â “منتشا” imlasının telaffuzunun benzerlikleri, dikkatten kaçmaması gereken ilk husus olmalıdır. Söz konusu terimlerin Türkçe karşılığı ise Büyük Bey, Ulu Bey Muazzam Hükümdar anlamına gelmektedir.

76 Hasan 'Amid, *Ferheng-e Farsi-ye Amid*, C II, Muessesat-ı İntişarat-ı Emir Kebir, 32. baskı, Tehran 1393, s. 1853.

77 https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=637 erişim tarihi: 09.08.2021.

78 https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=636 erişim tarihi: 09.08.2021.

79 https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=636 erişim tarihi: 09.08.2021.

80 https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=83 erişim tarihi: 09.08.2021; <https://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/csl-apidev/servepdf.php?dict=BEN&page=0106-a> erişim tarihi: 31.08.2021.

Sonuç

Menteşa Emîrliğinin ibtidâsı hususunda yapılmış olan çalışmalarda, emîrliğin deniz yoluyla ya da Harezmsahlara mensup olup Sakarya havalisinden hareketle antik Karya bölgesinde tutunduğu yönündeki görüşlerin kesinlik arz edecek mahiyette verilere sahip olmadıklarını, incelediğimiz dönem kaynakları doğrulamaktadır. Emîrliğin banisi olarak kabul edilen Salpakis Mantakhias adındaki emîrin isminin, Wittek tarafından Sahil Beyi Mentefe şeklinde yorumlanması, bu çıkarım temel alınarak daha sonra yapılan çalışmalarda müphem yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Pakhymeres, Salpakis isminin Türkçede “cesur” anlamına geldiğini kaydetmesine ve Wittek’in, Mentefâ terimiyle ilgili şüphe duyduğu noktaları belirtmesine rağmen, emîrin adı Salpakis ekseninde değerlendirilmemiş Mentefâ şeklinde değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımın sonucunda emîrliğin ortaya çıkışı ve banisinin tespitine yönelik yapılan çalışmalarda kesin sonuçlar elde etmek mümkün olmamıştır.

Dönem kaynaklarında emîrliğin başına geçmiş olan beylerin ölmüş olan babaları veya üst soyları zikredilirken kullanılan Mentefâ imlasını, medfunların büyüklüklerini, mukaddesliklerini ve onlara gösterilen saygının göstergesi olarak kullanılan bir terim olduğu kanaatindeyiz.

Yazar Katkıları

Çalışmanın Tasarlanması	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Veri Toplanması	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Veri Analizi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Makale Gönderimi ve Revizyonu	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

KAYNAKLAR

Kaynak, Araştırma-İnceleme Eserler

Abu-Lughod, Janet, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, çev. Cansen Mavituna, Vakıf Bank Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

Ahmed Tevhid, "Menteşeoğullarından Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitabeleri", Kısaltma: "Hayratı Kitabeleri", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, Cüz'ü 18, İstanbul 1 Şubat 1328, s. 1146-1152.

Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, C II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Ayönü, Yusuf, "XIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XIV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Menteşe Beyliği'nin Güneybatı Anadolu'daki Faaliyetleri", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-II Menteşeoğulları Tarihi*, 25-27 Nisan 2012 Muğla, Ankara 2016, s. 3-12.

Ayönü, Yusuf, "Menteşeoğulları Beyliği", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, C 11, Siyer Yayınları, İstanbul 2017, s. 126-143.

Baykara, Refik, "Şücaeddin Orhan Bey Döneminde Menteşe Emîrliği", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 308, 2019, s. 82-87.

Baykara, Refik, *Menteşâ Beyliği'nin Kuruluş Süreci ve Hanedanına Dair Tartışmalar (1257-1391)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2022.

Baypars Tarihi, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1941.

Bayram, Mikail, "Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", *Türkler Ansiklopedisi*, C 6, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 294-298.

Çelikleş, Müslüme Melis, "Sanskrit Dili ve Ak Hunlarda Kullanımı", *Gazi Türkiyat*, S. 24, 2019, s. 37-46.

Duran, Remzi, *Menteşe Beyliği Mimarisi I (Metin)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1995.

Ferheng-e Coğrafya-i İran, C 6, İntişarat-ı Dayire-i Coğrafya-i Stan-e Erteş, 1331.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Manuel Mavrozomes ve Türkiye Selçuklu Devletine Hizmeti", *Tarihin Peşinde*, S. 18, 2017, s. 249-265.

Hasan Amid, *Ferheng-e Farsi-ye Amid*, C II, Muessesat-ı İntişarat-ı Emir Kebir, 32. baskı, Tehran 1393.

Hopf, Charles, *Choroniques Greco-Romanes*, Berlin 1873.

İbn Bibî, *El-Evâmirü'l Alâ'yye fi'l-Umûri'l-Alâ'yye Selçuknâme II Tercüme*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

Kalkaşandî, *Şubhu'l-aşâ fi şinâ'ati'l-inşâ*, C 8, Daru'l-Kütübü's-Sultaniyye, Kahire 1915.

Kanar, Mehmet, *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, Şirin Yayıncılık, Tehran.

Keçiş, Murat, "Georgios Pakhimeris'te XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Bizans-Selçuklu Hududu: Sakarya Savunma Hattı", *Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih/Kültür/Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2017, Sakarya 2018, s. 63-70.

Keçiş, Murat, "Menteşeoğlu İlyas Bey Tarafından Venediklilerin Girit Dukası Marco Faledro'ya Verilen 24 Temmuz 1403 Tarihli Ahidname", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-II Mentereoğulları Tarihi 25-27 Nisan 2012 Muğla*, Ankara 2016, s. 165-180.

Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Korobeinikov, Dimitri, *Byzantium and The Turks in The Thirteenth Century*, Oxford University Press, 2014.

Mete, Zekai, "Menteşe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 29, İstanbul 2004, s. 150-152.

Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, trad. Vitalien Laurent, III. Livres VII-IX, Paris 1999.

Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, trad. Vitalien Laurent, IV. Livres, X-XIII, Paris 1999.

Rüknüddin Baybars el-Mansûri ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-fikre fi târihi'l-hicre*, Tahkik: Donald S. Richards, Beyrut 1998.

Sümer, Faruk, "Kılıçarslan IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 404-405.

Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme, çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atuf Yayınları, Ankara 2014.

Tuguseheva, Liliya, “Telaffuz Edilen Kelimenin Yazılı Biçiminin Etkisi Üzerine (Orta Dönem Uygur Metinlerine Göre)”, çev. Ali Çelik, *Dil Araştırmaları*, C 12/S.23, 2018, s. 319-321.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1958.

Turğut, Vedat, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C II/S. 3, 2016, s. 55-99.

Turğut, Vedat, “Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, C 48/S. 49, 2017, s. 25-55.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kütabeler II Afyonkarahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey Ve Eğirdir'deki Kütabeler Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları hakkında malûmat*, Devlet Matbaası, İstanbul 1347-1929.

Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği 13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1944.

Yazıcı, Tahsin-Öztürk, Mürsel, “2. Dil ve Edebiyat. a) Dil ve Lehçeler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 22, İstanbul 2000, s. 413-416.

Zachariadou, Elizabeth A., “Observations Some Turcica of Pachymeres”, *Revue des études Byzantines*, Tome 36, 1978, s. 261-267.

Zachariadou, Elizabeth A., *Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates of Menteshe And Aydın (1300-1415)*, Venice 1983.

Web Kaynaklar

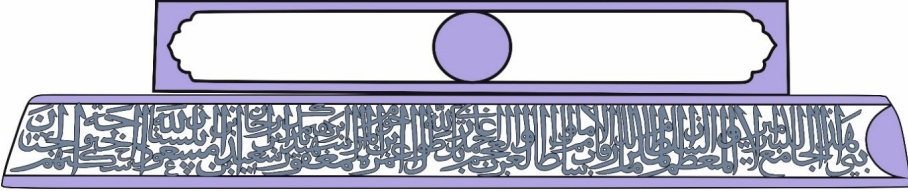
https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=637 erişim tarihi: 09.08.2021.

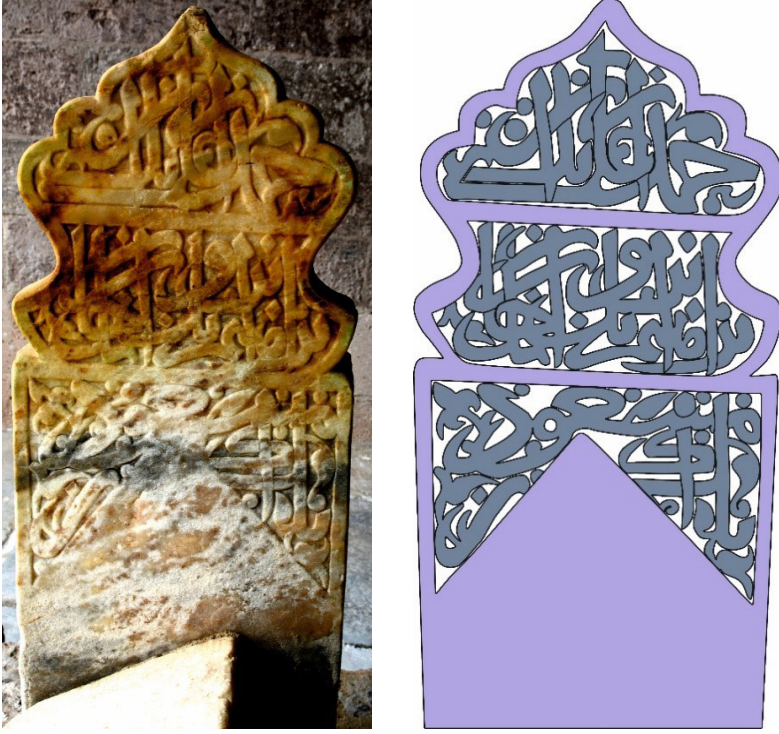
https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=636 erişim tarihi: 09.08.2021.

https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=636 erişim tarihi: 09.08.2021.

https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/molesworth_query.py?page=83 erişim tarihi: 09.08.2021.

<https://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/csl-apidev/servepdf.php?dict=BEN&page=0106-a> erişim tarihi: 31.08.2021.

EKLER**Resim 1:** Ahmed Gazi (Milas Ulu) Camii İnşaa Kitabesi**Resim 2:** Ahmed Gazi (Milas Ulu) Camii Minber Kitabesi

Resim 3: Ahmed Gazi'nin Baş Taşının İç Yüzü (Beçin Ahmed Gazi Medresesi)

Resim 4: Ahmed Gazi'nin Ayak Taşının İç Yüzü (Beçin Ahmed Gazi Medresesi)